

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ У МЕХАНІЗМІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ

У статті розглянуто елементи системи регулювання зайнятості молоді. На основі зазначеного дослідження розроблено механізм регулювання зайнятості молоді, визначено напрямки його вдосконалення та необхідні інституційні зміни. Надано рекомендації щодо створення відповідних умов для проведення профорієнтації.

The elements of the system of young people employment are considered in the article. On the basis of this research the mechanism of young people employment is developed, directions of improvement, institution changes are . Recommendations concerning origination of conditions for conducting career are given.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Молодь у будь-якій державі виступає основою її трудового потенціалу, виконує надзвичайно важливу роль у соціально-економічному механізмі розвитку країни, забезпечує постійне і безперервне оновлення трудових ресурсів. У той же час молодь традиційно розглядається як найменш захищена частина населення.

Проблема зайнятості молоді однаково гостро стоїть як перед промислово розвинутими країнами, так і перед країнами, що розвиваються, хоч в останніх, де лише незначна кількість молоді може дозволити собі бути безробітними, вона швидше стає проблемою неповної зайнятості та низької оплати праці в реальному секторі економіки і робочих місць низької якості у неформальному секторі. Регулювання молодіжної зайнятості має важливе значення як для соціально-економічного розвитку держави, так і для соціально-психологічного становлення молодої людини та повинно стати одним із важливіших напрямків державного регулювання зайнятості населення.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблема зайнятості молоді розглядається сьогодні в Україні у контексті загального ринку праці. До вчених, які працювали над проблемою регулювання зайнятості молоді можна віднести Т. Кір'ян, Л.Г. Колешню, які обґрунтували необхідність деяких змін у діюче законодавство стосовно захисту молоді на ринку праці [1, с.15–46]. Створення умов для продуктивної зайнятості розглядається як головна проблема зайнятості молоді в працях О.П. Дякова [2, с.160–163]. Варіант угруповання методів регулювання зайнятості молоді пропонує Г.М. Юрчик [3, с.583–591]. Загальні шляхи підвищення трудової і соціальної активності робить спробу визначити М. Корчун [4, с.35-39]. В. Покришук, Л. Баштук обґрунтували певні висновки щодо цілісно-мотиваційних особливостей особистості [5, с.3–6]. З'ясуванню причин незайнятості молоді присвячена монографія О.В. Онікієнка, Л.Г. Ткаченко [6]. Проблеми молоді на ринку праці України розглядаються також у наукових працях С. Бандури, І. Кравченко, М. Мандибури, І. Петрової та інших авторів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте в існуючих дослідженнях мало приділено уваги аналізу чинників невиконання законодавства стосовно регулювання зайнятості молоді та вдосконаленню нормативно-правової бази з цього питання. Народне господарство має величезні збитки через відсутність профорієнтації молоді. Взаємодія молодіжного сектора ринку праці та освітніх послуг не відповідають державному завданню формування конкурентоздатного людського капіталу. Роботодавці не мотивовані стосовно працевлаштування молоді.

У реальній економіці не створені умови для молодіжного підприємництва та самозайнятості. Непропорційно велика кількість молодих людей відноситься до групи

хронічних безробітних або їх трудова діяльність обмежується випадковою чи короткочасною зайнятістю на робочих місцях з поганими умовами праці і низькою заробітною платою. Унаслідок цього багато молодих людей вилучаються з лав працюючих або не можуть успішно поповнити їх, посісти гідне місце і тому припиняють займатися активною трудовою діяльністю. Молоді люди, що перебувають у несприятливих умовах, особливо відчувають негативний вплив соціального середовища.

Постановка завдання. Мета статті – розробка напрямків удосконалення та інституційних змін у механізмі регулювання зайнятості молоді в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженні регулювання зайнятості молоді розглядається з точки зору інституціональної економічної теорії, яка на відміну від класичної та неокласичної, з одного боку, забезпечує само прагнення ринку до рівноважного стану, з другого, – завдяки удосконаленому законодавству робить втручання держави у ринкові відносини мінімальними. Цим забезпечується найдієвіший апарат регулювання зайнятості молоді. Відбувається перенесення основних взаємовідносин на ринку праці безпосередньо на рівень «роботодавець – молода людина». Але для цього необхідно, щоб законодавство чітко визначило нормативно-правову базу, враховуючи при цьому особливості ринкових неформальних відносин.

Тобто теорія інституціоналізму базується на внутрішній регуляції ринкових відносин на підставі системи спеціальних інститутів. По відношенню до регулювання зайнятості молоді – це функціональні органи управління і регулювання зайнятості молоді та її соціального захисту на ринку праці; формальні юридичні норми; неформальні, але соціально визнані ціннісні системи та еталони соціальної поведінки молоді.

Зазначений інституціональний методологічний підхід дозволяє системно представити поняття регулювання зайнятості молоді (далі – РЗМ), суб'єкти та об'єкти регулюючої системи, сформулювати механізм регулювання зайнятості молоді. РЗМ – це багаторівнева цілісна система соціального типу, в якій функції регулювання, пов'язані з задоволенням потреби молодої людини у суспільно корисній діяльності, що приносить їй дохід (прибуток). Об'єктом РЗМ – є молодіжний сектор ринків праці та освітніх послуг, а також роботодавці (підприємства, установи, організації різних форм власності) зі своїми інституціональними вимогами до молодої людини як носія робочої сили.

Для розробки напрямків удосконалення механізму РЗМ було проведено дослідження стану об'єкта та суб'єкта регулюючої системи. Аналіз молодіжного ринку праці в Україні характеризуються такими даними:

- приблизно 31% всього населення складає молодь віком до 30 років. Питома вага молоді у чисельності економічно активного населення (26,7% у 2008 році) перевищує її частку в чисельності зайнятих у всіх сферах економічної діяльності (25,8% – 2008р.);
- частка молоді у безробітному населенні (40,6% – 2008 р.) перевищує питому вагу молоді у загальній чисельності працездатного населення (30,9% – 2008 р.);
- рівень зайнятості молоді має тенденцію до збільшення, причому більш швидкими темпами, ніж ЕАН. За 2000-2008 роки рівень зайнятості молоді підвищився на 9,6%, ЕАН – 4,6%. Але молодь усе ще не може похвалитися високим рівнем зайнятості. У порівнянні з ЕАН молодь відстає на 10 відсоткових пунктів. Так, у 2008 році рівень зайнятості молоді по Україні складав 49,2%, у той час, як по ЕАН – 59,3%. Отже, хоч існує тенденція до підвищення рівня зайнятості молоді, він ще не на належному рівні. Це вказує на наявність значного резерву у розширенні зайнятості та необхідності створення дієвого механізму РЗМ;
- дещо гіршою є ситуація з показниками безробіття. Чисельність безробітної молоді за 2000-2008 роки скоротилася більше, ніж ЕАН – на 50,5% проти 45,3%. У той же час загальна кількість молоді практично не змінилася (зменшення на 0,3%), а кількість ЕАН знизилася на 2,1%. Однак рівень безробіття молоді по Україні значно вищий, ніж серед ЕАН – 9,8% проти 6,4%. Тобто молодь залишається найуразливішою частиною населення на ринку праці;
- актуальною є проблема щодо працевлаштування молоді після закінчення навчальних закладів – серед причин незайнятості ця найбільш розповсюджена – 42,2% у 2000 році,

37,2% – у 2008. Треба зазначити, що різко підвищився рівень незайнятості молоді, яка була звільнена за власним бажанням (з 22,1% у 2000 році до 32,2% у 2008 році). Це може бути пов'язано з бажанням молоді знайти більш привабливі умови праці: перш за все це висока заробітна платня і більша мобільність, яка природно притаманна молодим особам;

– аналіз зайнятості молоді за видами економічної діяльності показує, що найбільш привабливими сферами для молоді є: фінансова діяльність (46,5% зайнятих у 2004 році та 55,3% у 2008 році), оптова та роздрібна торгівля (42,5% та 50,2%), сфера державного управління (36,8% та 36,9%), промисловість та охорона здоров'я (31,3%, 27,6% та 31,8%, 28,0% відповідно за роками). Як показали соціологічні дослідження, які були проведені нами, молоді люди віддають перевагу сфері фінансів, юридичних послуг, торгівлі, туризму, зовнішньоекономічній діяльності, маркетингу та інформаційним технологіям. Це пов'язано з бурхливим розвитком цих сфер діяльності і, як наслідок, більш високими заробітками. Найбільш перспективними професіями вважаються юрист (адвокат, дипломат, нотаріус, суддя), економіст, менеджер, програміст чи системний адміністратор. Такі професії завдяки своїй універсальності дають змогу почуватися більш впевнено на ринку праці. До більш специфічних професій, які користуються попитом серед молоді, належать медик (стоматолог, хірург, гінеколог, фармацевт), підприємець чи директор фірми, банкір, моряк;

– середня тривалість пошуку роботи серед молоді знаходиться приблизно на тому ж рівні, що й у всього ЕАН – 5,5 місяців. У той час, коли тривалість незайнятості молоді менша – 10 місяців проти 11 у ЕАН. Така різниця пояснюється різними підходами до розрахунку цих показників. Середня тривалість пошуку роботи розраховується для всіх безробітних, а незайнятості – для безробітних, які раніше мали роботу. Тобто молодь, яка звертається до служби зайнятості після закінчення навчання і не має досвіду роботи, не входить до розрахунку. Таким чином, молодь має практично однакові шанси працевлаштуватися, але більш імовірно бути безробітною;

– рівень працевлаштування молоді по Україні за 2000-2008 роки підвищився з 24,9% до 45,7%. Вікова структура молодіжної зайнятості та безробіття свідчать про те, що з віком молодь стає більш конкурентоспроможною на ринку праці і кількість зайнятих зростає. Наприклад, у 2008 році рівень зайнятості молоді у віковій групі 15-24 років складав 37,3%, а в групі 25-29 – 76,4%. Така тенденція з роками тільки зміцнюється.

Дослідження ринку освітніх послуг показало, що попит на освіту, особливо вищу, в Україні з кожним роком зростає.

Кількість студентів за останні 8 років підвищилась на 33,0%, а ВНЗ III-IV рівня акредитації – на 11,4%. Але в цій сфері існує багато проблем.

Перш за все треба відмітити недостатнє фінансування, низький рівень комп'ютеризації та інформатизації навчальних закладів, нестача практичних знань та навичок серед випускників і, як наслідок, значні труднощі у подальшому працевлаштуванні. Значна частина недоліків пов'язана з високою платою за навчання, хабарництвом, упередженістю деяких викладачів, відсутністю відповідальності викладача перед студентом. Студентів хвилює і міжнародна сторона освіти: невизнання вітчизняних дипломів в інших країнах, орієнтація на європейську систему навчання. Вони вважають, що українська система освіти не повинна істотно змінюватися.

Суб'єктом РЗМ – є соціальні інститути (державні, ринкові, суспільні) зі своїм законодавством і нормами права, а також молоді люди, які представлені у цих інститутах. Суб'єкт регулювання зайнятості молоді здійснює свою діяльність шляхом регулюючого впливу на основні складові компоненти цілісної системи РЗМ. До таких компонентів належать:

- професійна орієнтація молоді в період навчання та після нього;
- одержання базової професії та освіти завдяки отриманню необхідних для трудової діяльності теоретичних знань та практичних навичок;
- перенавчання та підвищення кваліфікації молоді;
- працевлаштування та зайнятість молоді;

– моніторинг зайнятості молоді.

Соціальні інститути як суб'єкти РЗМ здійснюють свою діяльність у вигляді існування державних, суспільних та ринкових інститутів. Метою державних інституцій РЗМ є реалізація державної політики зайнятості молоді, професійної орієнтації, підготовки й перепідготовки, працевлаштування та соціальної підтримки молоді, яка тимчасово не працює.

Недоліком державного регулювання є практична відсутність системи професійної орієнтації та прогнозування потреб у фахівцях в розрізі професій. До негативних наслідків може призвести і рішення про відміну регламентованої кількості студентів, які можуть отримувати освіту на контрактній основі. Безконтрольний набір по так званих «модних» спеціальностях призведе до ще більшої непропорційності у професійному плані на ринку праці.

Уже зараз відчутно помітна нестача робітників у таких професійних групах, як кваліфіковані робітники з інструментом, оператори та складальники устаткування, професіонали. Відсутність навіть первинної інформації про стан професій на сучасному ринку праці негативно позначається як на рівні підготовки, так і на подальшій трудовій діяльності осіб.

Результати наших соціологічних досліджень свідчать, що молодь відчуває себе незахищеною на ринку праці часто через розчарування в обраній професії та незадовільній підготовці. Так, 8,4% опитаних студентів зазначають, що у процесі навчання зрозуміли свою помилку щодо вибору професії. Серед працюючої молоді таких ще більше – 10,5%, а якщо б молодь мала можливість вступити знову до ВНЗ, то приблизно 18% вибрали іншу професію, спеціальність.

Ці дані доводять, що значна частина молоді не задоволена своїм вибором та відчуває необхідність професійної орієнтації, яку необхідно проводити у вигляді профінформації та консультації вже у школах. Таку думку підтримує більшість респондентів серед студентів та працюючої молоді (63,5% та 66,7% відповідно).

Центри зайнятості в даній ситуації не є першочерговим орієнтиром, тому молодь не дуже довіряє цим структурам.

Як показує статистичний та соціологічний аналіз, молодь більше сподівається на власні сили чи приватні структури у процесі працевлаштування.

Другою великою інституціональною ланкою РЗМ є суспільні інститути, до яких належать громадські організації, об'єднання, установи та партії, що займаються проблемами молоді і, зокрема, її працевлаштуванням та зайнятістю на рівні держави і міжнародному рівні – це молодіжні громадські організації – об'єднання громадян віком від 14 до 35 років (для України), метою яких є здійснення і захист своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших спільних інтересів.

Суспільні організації, хоча по кількості об'єднань із кожним роком зростають, але здебільшого виконують представницькі функції та не можуть здійснювати істотний вплив на вирішення проблеми зайнятості молоді, особливо на рівні економіко-правого регулювання зайнятості.

До ринкових інститутів відносяться перш за все ринок праці та ринок освіти, які займають провідне місце в процесі професійної підготовки та сприянні зайнятості молоді. Головним завданням ринку освітніх послуг є своєчасна професійна орієнтація та якісна підготовка молоді до процесу праці. Ринок праці відповідає за забезпечення всіх бажаних робочими місцями, використання знань та навичок, які були отримані в процесі навчання. Охоплення ринку праці здійснюється опосередковано через роботодавців, шляхом створення сприятливих умов для підприємницької діяльності та безпосередньо через біржі праці, кадрові агентства тощо.

Велике значення мають і такі ринкові регулятори, як податкова система, банківська система, регулювання експортно-імпорتنих операцій, розвиток малого та середнього бізнесу тощо. Як показав аналіз стану ринків праці та освіти, дані ринкові інститути не виконують на

належному рівні свої функції, про що свідчить значний рівень безробіття серед молоді та проблеми з працевлаштуванням після закінчення навчальних закладів.

Аналізуючи законодавчу базу в аспекті РЗМ треба відмітити, що вона досить розвинута та охоплює широкий спектр проблем у цій сфері: працевлаштування після закінчення навчання, особливі гарантії зайнятості найбільш вразливим групам молоді (квотування та бронювання робочих місць), підтримка самозайнятості та підприємницької активності. Але головним недоліком цієї системи є неопрацьованість механізмів їх втілення. Треба враховувати і той факт, що статистичні дані, як правило, завищують реальні цифри щодо працевлаштування і зайнятості молоді, тому ситуація дедалі погіршується.

Законодавчі норми носять переважно декларуючий характер. На практиці, зазвичай, не має ні коштів, ні бажання працювати. Відсутність економічної зацікавленості роботодавців щодо підтримки молоді підтверджує той факт, що всі законодавчі ініціативи існують лише на папері.

Жодні адміністративні санкції не зможуть докорінно змінити ситуацію, поки не будуть розроблені дієві економічні механізми з боку держави, які будуть носити стимулюючий та захисний характер.

Зазначимо, що питаннями розробки механізмів реалізації законодавства щодо регулювання зайнятості займаються багато сучасних дослідників: В. Савченко, Т. Кір'ян, Л. Колешня, К. Бондарчук, Т. Черниш, Н. Анішина та ін. Це свідчить, наскільки актуальною є ця проблема у сучасних умовах ринку.

Найгірше розроблені механізми визначення потреби у фахівцях в розрізі професій та спеціальностей, практично не діє система профорієнтації, незадовільні механізми формування платоспроможного попиту на працю молоді.

Отже, законодавча база припускає наявність державних гарантій щодо соціального захисту молоді на ринку праці, але через відсутність механізмів реалізації цих гарантій вимоги законодавства не виконуються.

Деякі напрямки соціально-економічної підтримки молоді залишаються майже нерозвиненими (система профорієнтації та стимулювання роботодавців щодо розширення зайнятості молоді), тому необхідно розробити сукупний механізм вирішення цієї проблеми шляхом поєднання зусиль державних, ринкових та суспільних інститутів РЗМ на основі вдосконалення нормативно-правової бази.

Виходячи з проведеного аналізу, можна визначити основні напрямки вдосконалення сукупного механізму РЗМ (рис. 1.):

1. Створення умов для проведення профорієнтації та надання однакових можливостей для одержання освіти молоддю шляхом:

- відновлення системи профорієнтації у навчальних закладах, насамперед у школах. Для цього необхідно розробити програми співробітництва центрів та органів, які надають послуги з профорієнтації, і навчальних закладів у вигляді ознайомлювальних екскурсій, круглих столів чи конференцій, розробити відповідну нормативно-правову базу;
- проведення профвідбору при вступі у навчальні заклади;
- отримання якісної освіти завдяки вдосконаленню системи навчання. Це перш за все пришвидшує перехід на Болонську систему навчання, яка покликана оптимізувати навчальний процес завдяки єдиному підходу до оцінювання, подання знань, висування високих вимог до викладачів та студентів;
- оптимізації підготовки фахівців за державним замовленням, що повинно сприяти скороченню обсягів підготовки фахівців за державним замовленням за окремими спеціальностями таких напрямів, як освіта, соціальні науки, економіка, комерція, підприємництво і право та збільшення обсягів підготовки фахівців відповідно до пріоритетних напрямів розвитку економіки (машинобудування, харчова промисловість; житлове будівництво; виробництво мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин; розробка нових матеріалів, біотехніки, радіоелектроніки, фізики, технологій у галузі інформатики, телекомунікацій та зв'язку);

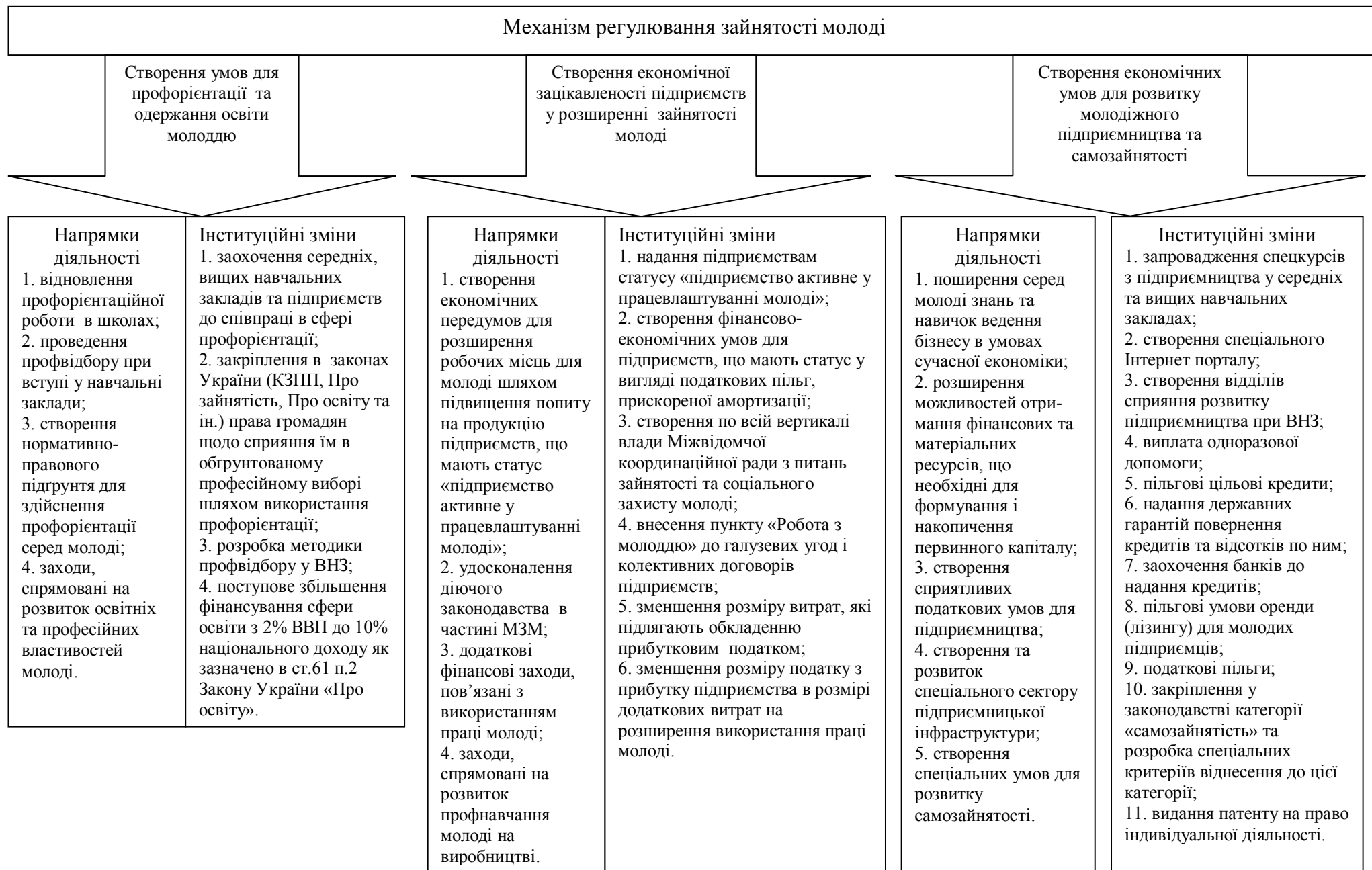

Рис.1. Структурно-логічна схема механізму регулювання зайнятості молоді

– встановлення критеріїв для оптимального розміщення державного замовлення у навчальних закладах: розміщення державних замовлень на конкурсній основі; надання державних замовлень тим навчальним закладам, де великий відсоток працевлаштування випускників; розміщення державного замовлення у навчальних закладах, випускники яких після закінчення навчання отримують високу заробітну плату, забезпечують галузеві пріоритети розвитку економіки;

– сприяння доступності системи освіти через розвиток недержавних навчальних закладів та надання пільг і кредитів сім'ям із низькими доходами.

2. Створення економічної зацікавленості підприємств у розширенні зайнятості молоді та запровадженні додаткових робочих місць шляхом:

– надання субсидій та виплати дотацій підприємствам, які беруть на роботу молодь;

– стимулювання роботодавців за виконання квот щодо працевлаштування молоді;

– надання пільгових кредитів підприємцям, які планують розвиток виробництва з подальшим працевлаштуванням молоді;

– компенсації частини витрат у зв'язку з працевлаштуванням молоді у частині податків до бюджету.

3. Створення економічних умов для розвитку молодіжного підприємництва та само зайнятості шляхом:

– надання мікрокредитів для організації власної справи;

– розширення можливостей використання приміщень та обладнання на основі пільгових договорів оренди (лізингу);

– інформаційної та професійної допомоги у процесі ведення підприємницької діяльності;

– пільгового оподаткування підприємницької діяльності молоді.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, в ході дослідження дійшли висновку, що удосконалення механізму РЗМ повинно здійснюватись за рахунок забезпечення узгодженої дії інструментів різних напрямків та заходів нормативно-правового та організаційно-економічного впливу, що дасть можливість підвищити конкурентоспроможність та рівень зайнятості молоді.

Перспективи подальших розробок пов'язані з удосконаленням нормативно-правової бази щодо РЗМ.

Література

1. Визначення шляхів запобігання довгостроковому молодіжному безробіттю. Прогнозування безробіття молоді (методика і практичні підходи): звіт про науково-дослідну роботу НДІ праці і зайнятості населення. – К., 2000. – 76 с.
2. Дяків О. П. Проблеми молодіжного ринку праці регіону: збірник / О. П. Дяків. – К. КНЕУ, 2005. – С. 160–163.
3. Юрчик Г. М. Удосконалення механізмів державного регулювання молодіжного сегмента ринку праці: збірник / Г. М. Юрчик. – К. КНЕУ, 2005. – С. 583–591.
4. Корчун М. Шляхи підвищення економічної активності та зайнятості молоді на ринку праці України / М. Корчун // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 1. – С. 35–39.
5. Покрищук В. Особливості впливу довготривалого безробіття на психологічний стан молодого людини / В. Покрищук, Л. Башук // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 7. – С. 3–6.
6. Онікієнко В. В. Молодіжний ринок праці України: проблеми та шляхи рішення / В. В. Онікієнко, Л. Г. Ткаченко. – К.: Рада по вивченню продуктивних сил України, Український інститут соціальних досліджень, 2003. – 160 с.